

nem bővelkedik írásos emlékekben — szinte teljesen feldolgozatlan.

Már az eddig elmondottak is rávilágítanak arra, hogy milyen széles körű tájékoztatást ad ez a tanulmánykötet az orosz évkönyvírás területén végzett legújabb kutatásokról, amelyeket teljesebbé tesz a külföldi szerzők bevonása. A kötet összegző-rendszerző jellege miatt a XI—XVIII. századi Kelet-Európa történeti és irodalomtörténeti kérdéseivel foglalkozók számára nélkülözhetetlen anyagot tartalmaz.

Font Márta

Régi magyar művek miniatűr formában. Béla király névtelen jegyzőjének könyve a magyarok tetteiről. Fordította Szabó Károly. Második kiadás. Javította Fejérpataky László (Az 1892-ik kiadás bethúhív utánnomata). Bevezette: Gál Katalin. Bp. 1969. Pátria ny. 241 l. — Rogerius: Tatárjárás. Fordította: Szabó Károly (az 1861. évi fordítás kiadása). Bevezette: Gál Katalin. Bp. 1972. Pátria ny. 247 l. — Brodaries históriája a mohácsi vésről. Fordította: Szentpétery Imre. Bevezette: Klaniczay Tibor. Bp. 1973. Pátria ny. 232 l. — Jellemvonások Mátyás király életéből. 1—2. köt. A szemtanú M. Galeotto latin műve után fordítja: Barna Nándor. Bevezette: Klaniczay Tibor. Bp. 1974. Pátria ny. 163; 176. — A korona elrablása. Egy magyarországi nő, Kottanner Jánosné emlékirata 1439—1440-ből. Közzéteszi: Mollay Károly. Bp. 1975. Pátria ny. 395 l.

A miniatűr könyvek divatja nem szükségképpen tartalmatlan különcködés, hanem párosulhat hasznos közművelődési szolgálattal is. Ennek az utóbbinak adják tanúbizonyságát a Földi Vilmos által patronált sorozat eddigi kötetei, melynek irodalomtörténeti érdekű programjában örvedetesen nagy helyet kapott a régi magyar irodalom. Kronológiailag — s nem megjelenési sorrendjükben — haladva elsőnek P. mester *Gesta Hungarorum*-át kell említenünk, mely Szabó Károly patinás szépségű fordításában került az olvasók elé.

P. mester a középkori írásbeliség tudóscszménye szerint egyszerűen írt tudományos és szépirodalmi igényű alkotást. Az Anonymus-problémát kutató szaktudósok vitái — indokolt egyoldalúsággal — jobbára csak a tudományos-történeti hitelesség kérdése felől közelítették meg és elemezték P. mester művét, és a köztudatban hovatovább nem is ismerik másként, mint dokumentum-értékű forrásműként. Most azonban, a miniatűr-sorozat jóvoltából valóságos revelációként kell konstatálnunk, hogy P. mester műve olvasmányként sem utolsó, különösen Szabó Károly régies illúziót keltő, zamatos magyarságú tolmácsolásában.

Irodalomtörténeti eseményként is elkönnyelhető szerencsés választás volt Rogerius mester *Carmen miserabile* c. emlékiratát és Kottanner Jánosné sokszor idézett, sokat emlegetett *Denkwürdigkeiten* c. izgalmas naplóját kiadni a miniatűr-sorozatban. Rogerius élményszerű hatást gyakorol ma is a regényes fordulatok iránt fogékony olvasóban, Szabó Károly fordítása tehát minden ódonasága ellenére sem hat fárasztóan régiesnek. A történeti hitelességgel párosuló kaland-sorozatok a Kottanner-naplóban tülemelkednek még a középkori történetírók fantáziájának átlagos szintjén is: oly lebilincselő olvasmánnyá avatják e remek tollal megformált XV. századi elbeszélést, hogy hozzá fogható nem sok van a régi magyar irodalomban. Az igazi nóvumot az teszi teljessé (nagyon időszerű kiadásán kívül), hogy Kottanner né naplójának ez az első bilinguis, német—magyar kiadása. A német szöveg gondozása, a filológiaiailag hű s ugyanakkor gördülékenyen szép magyarságú tolmácsolás Mollay Károly munkája, úgyszintén a jobb megértést elősegítő jegyzetek összeállításai is.

A reneszánsz latin próza két remekbe készült alkotással van képviselve az eddig megjelent kötetekben. Az egyik Galeotto anekdotás könyve Mátyás királyról (két kötetben), a másik Brodaries descriptiója a mohácsi ütközetről. Galeotto kiválóan alkalmas arra, hogy a humanista tudományosság és retorikás sallangjaitól idegenkedő modern olvasót is lefegyverezze humorával, és érdeklődést tudjon kelteni a budai reneszánsz világ belső, „intim” élete iránt, melyben a héroszként ünnepeelt nagy király emberközelpbe kerül velünk, fűltanüként halljuk jeles, bölcs és elcelődő megjegyzéseit humanista baráti körben az élet apró-cseprő dolgairól. Barna Nándor feledésből kiemelt, immár száz éves fordítása fokozza Galeotto írásának régies hatását anélkül, hogy az avultság érzetét keltené.

Brodaries tudósításának kiadása már csak azért is közönségienyét elégített ki, mert Nemeskürty István emlékezetes könyve óta széles körű érdeklődést tapasztalhatunk az olvasók körében Mohács és következményei iránt. Brodariesnak a publicisztika eleven-ségét hordozó, mégis megbízható leírása Szentpétery Imre kitűnő fordításában került ezúttal kiadásra, Klaniczay Tibor lényegyet megragadó, jól orientáló előszavával.

A miniatűr könyvek változatos tematikájának, izéles kötésterveinek, igényes illusztrálásának és gondos tipografizálásának spiritus rectora, Földi Vilmos, minden elismerést megérdemel azért a közművelődési misszióért, melyet e népszerű könyvecskékkel végez azzal a lelkes műszaki és művészi gárdával, mely társadalmi munkában végzi feladatát. Reméljük, hogy a Pátria-nyomda nagy nép-

szerüségre emelkedett miniatűr könyvsorozatában a jövőben is gyakran fogunk még találkozni régi irodalmunk remekműveivel.

V. Kovács Sándor

Dankanits Ádám: XVI. századi olvasmányok. Bukarest, 1974. Kriterion K. 116 l.

Részben az újabb kutatási eredmények ösztönözték Dankanits Ádámot arra, hogy több éves munkája eredményeképpen felépítse az európai reneszánsz kultúra erdélyi recepciójának modelljét. Egy új modelltől van szó, tehát a könyv polemikus mű. Szerzője művelődéstörténeti sztereotípiákkal száll szembe: a meglevő, általánosan (és kényelmesen?) elfogadott tézisekkel szembe antitéziseket állít és bizonyít.

Kiindulópontja az, hogy a XVI. századi Erdélyben a század elejétől a végéig jelentős változás történt az iskolázás és a könyvvel való ellátottság tekintetében. Ennek alapvető oka az értelmiségi képzés válsága lehetett. A húszas évektől kezdve egyre csökkent az akadémisták és a külföldi egyetemeken tanuló diákok száma. Hazai iskoláknak kellett tehát pótolni az értelmiségi képzést — ehhez azonban előbb meg kellett teremteni a hazai magasabb szintű oktatás feltételeit. A fordulat éve 1539, amikor Honterus brassói iskolája és ennek szolgálatában ottani nyomdája megkezdte működését. Ezzel — néhány elvételt kísérlet után — a könyvnyomtatás is meghonosodott. A hazai könyvkiadás a hatvanas években újabb lendületet vett, a hetvenes években kulminált, majd ettől kezdve hanyatlásnak indult.

A hazai könyvnyomtatás fellendülésével a külföldi könyvek iránt is megnőtt a kereslet. A külföldi olvasmányanyag túlnyomó többsége (mintegy hét tizede) a század utolsó harmadában került Erdélybe. Ezek alapján a XVI. század második harmadában a szerző szerint egy „olvasási robbanás”-ról beszélhetünk. Evolutív fejlődés helyett tehát az antitézis szerint ugrásszerű változásról, majd a kulmináció utáni stagnálásról van szó. Ebből következően a szerző a kor művelődéstörténetét tovább tanulmányozva a hangsúlyt az olvasmányanyag vizsgálatára helyezi. Ezen belül is az erdélyi könyvtárakban (a kolozsvári akadémiai fiók könyvtárhálózatán kívül a marosvásárhelyi Teleki—Bolyai könyvtár és a szepesi Brukenthal Múzeum könyvtárának gyűjteményében) megmaradt kb. kétezer azonosítható külföldi, nem szépirodalmi jellegű nyomtatvány áll figyelmünk középpontjában, mert szerinte (s ez egyben a második antitézis) ez van főleg a hazai olvasmányokkal szemben.

Az olvasmányanyag korántsem öncélú vizsgálata csak kevesek által elfogadott és

alkalmazott módszeren: a művelődéstörténeti jelenségek kvantifikálhatóságán alapszik. S bár Dankanits szerint a „mennyiségi telációnak megállapítása legtöbbször csak hipotetikus értelemben lehetséges”, a levont következtetések — ahogyan a szerző is teszi: kellő óvatossággal — általánosíthatók.

Egyéb tényezőket is figyelembe véve, de elsősorban az olvasási robbanásra koncentrálna a könyv szerzője az eddigi állásponttal vitázva, „a kor döntő jelentőségű művelődéstörténeti fejleményét nem a reneszánszban s nem a reformációban, hanem a könyvnyomtatás meghonosodásában véli megragadni”.

Dankanits Ádám könyvének végső konklúziója lényegében a vizsgált kor művelődéstörténeti átértékelése. Tételleit nem tekintí végérvényesnek és vitathatatlanak, de mindenképpen eddigi tudásunk felülvizsgálatára ösztönöz.

Az alábbiakban néhány megjegyzést szeretnék fűzni a *Szerzők és művek* c. fejezethez.

Jogos-e egyértelműen „visszahúzó művelődési erőnek” tulajdonítanunk a középkori olvasmányokat, ha a skolasztika *veritas duplex* tana lehetővé tette — mint a szerző maga írja: „hogy a teológiai tételek mellett azoktól gyakran eltérő tudományos igazságokat is meg lehessen fogalmazni, végső soron tehát ez a szellemi fikció juttatta polgárjoghöz a világi tudományokat, a világi gondolkodást”. Ebben az esetben a középkori olvasmánycsoport egy vékony szállal a *természettudományok olvasmányanyagához* kapcsolódik, ahhoz az olvasmánycsoporthoz, amely a régi világképet megdőntő laicizációs folyamatban a legfontosabb.

A reformáció elterjedésében a szerző szerint a könyvnek nem lehetett szerepe, mert a reformáció irodalmának tömeges elterjedése csak a század derekán, tehát már a konzolidáció idején történt. Csakhogy a tömeges elterjedés időszaka egybeesik az olvasási robbanás idejével, s talán éppen ez segített behozni valamit a késésből. Így a reformáció elterjedésében mégis van szerepe a könyvnek, legfeljebb elegendő adatunk nincs rá.

Sokkal nyilvánvalóbb ez az adathiány a reformáció egyik oldalhajtása, az antitrinitarizmus esetében, ahol olykor könyvégetés is ritkította az amúgy is gyér nyomtatott kiadványok számát. Sajnos, a művek cirkulációját így nem tudjuk lemérni, de bizonyára jóval nagyobb példányszámuknál. Kézről kézre járhattak az olyan rangos szerzők művei, mint Socinus, Blandrata — és ha meggondoljuk, hogy még Servet megsemmisített művét is kiadták, akkor talán e téren: az antitrinitarizmus eszméinek terjesztésében is nagyobb szerepet kell tulajdonítanunk a könyveknek.

Epiktétosz-, Cato-, Philon-, Seneca-kiadá-